УДК 347.91/.95
DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.1.30

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРИНЦИПІВ ПРОПОРЦІЙНОСТІ ТА ВІДШКОДУВАННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ СТОРОНИ, НА КОРИСТЬ ЯКОЇ УХВАЛЕНЕ СУДОВЕ РІШЕННЯ, У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Голубенко Т.В.,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія внутрішніх справ
ORCID: 0009-0001-6109-5678

Голубенко Т.В. Взаємозв'язок принципів пропорційності та відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, у цивільному судочинстві України.

Стаття присвячена дослідженню юридичної природи принципів пропорційності та відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, у цивільному судочинстві України, їх взаємозв'язку у системі основних засад (принципів) цивільного судочинства, а також розгляду окремих аспектів інтеграції цих принципів в інститут судових витрат.

У статті розглядаються доктринальні положення щодо юридичної природи принципів пропорційності та відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, у площині історичних тенденцій систематизації та трансформації основних засад (принципів) цивільного судочинства, джерелом формування яких є Європейський суд з прав людини. Обґрунтована доцільність нормативної форми закріплення принципів пропорційності та відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, що слугує оптимізації цивільного судочинства. У цій площині підтримана наукова позиція, що ступінь нормативності основних засад (принципів) цивільного судочинства, а саме закріплення їх у законодавстві як принципів-норм, впливає на ефективність їх реалізації у правозастосовній діяльності та є орієнтиром у правотворчій діяльності з огляду на визначеність змісту таких основних засад.

Аргументовано, що принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, характеризується низкою функцій, які притаманні основним засадам (принципам) цивільного судочинства, інтегрується у норми права як окремого інституту (інституту судових витрат), так і у взаємозв'язку з іншими принципами цивільного судочинства слугує визначенню процесуальної форми розгляду і вирішення цивільних справ, а також виконує регулятивну і інтерпретаційну функцію щодо норм цивільного процесуального законодавства.

На підставі системного аналізу положень Цивільного процесуального кодексу України доведено, що принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, у контексті регулятивної функції як основної засади, варто розглядати у взаємозв'язку та взаємозалежності з іншими принципами цивільного судочинства, зокрема принципом пропорційності.

Ключові слова: принципи цивільного судочинства, доступ до правосуддя, судові витрати, витрати, пов'язані з розглядом справи, практика Європейського суду з прав людини, критерій співмірності, розподіл судових витрат.

Golubenko T.V. Interrelationship between ratability principles and compensation of the party's litigation expenses in behalf of whom the judgement is issued within civil judiciary of Ukraine.

The article is focused on studying the legal nature of ratability principles and compensation of litigation expenses of the party in behalf of whom the judgement was issued within civil judiciary of Ukraine, their relationship in the system of basic principles of civil legal proceedings, as well as considering certain aspects of these principles' integration into the institution of litigation expenses.

The author of the article has studied the doctrinal provisions in regard to the legal nature of the principles of ratability and compensation of litigation expenses of the party in behalf of whom the judgement was issued, in the context of historical tendencies for the systematization and transformation of the basic principles of civil legal proceedings, whose source of the formation is the European Court of Human Rights. The author has substantiated the expediency of the normative form of enshrining the principles of ratability and compensation of litigation expenses of the party in behalf of whom the judgement was issued, which serves to civil legal proceedings optimization. The author has supported

the scientific position in the plane that the normativity degree of the basic principles of civil legal proceedings, namely their consolidation in the legislation as principles-norms, affects the effectiveness of their application within law-enforcement activities, as well can be a guideline in law-making activities in view of the content precision of such basic principles.

It has been argued that the principle of compensation of litigation expenses to the party in behalf of whom the judgement was issued is characterized by a number of functions inherent in the basic principles of civil legal proceedings, is integrated into law norms of both an individual institution (the institution of litigation expenses) and in interrelationship with other principles of civil legal proceedings serves to determine the procedural form of hearing and resolving civil cases, as well as performs a regulatory and interpretative function regarding the norms of civil procedural legislation.

Based on the systematic analysis of the provisions of the Civil Procedural Code of Ukraine, the author has proved that the principle of litigation expenses compensation to the party in behalf of whom the judgement was issued in the context of regulatory function, as the basic principle, should be considered within interrelationship and interdependence with other principles of civil legal proceedings, in particular the principle of ratability.

Key words: principles of civil legal proceedings, access to the courts, litigation expenses, claim costs, case-law of the European Court of Human Rights, ratability criterion, distribution of litigation expenses.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку цивільного процесуального законодавства України свідчать про його поступову уніфікацію та приведення у відповідність до європейських стандартів з метою створення спільного правового простору та сприятливих умов для міжнародного економічного співробітництва.

Модернізація правової системи України була започаткована шляхом прийняття Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV (далі – Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС), а також низки програмних та прогнозних документів публічної політики. Відповідно до розділу III Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів до нормопроектування, обов'язкового врахування вимог законодавства Європейського Союзу під час нормопроектування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроектного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України [1]. В подальшому, з метою формування єдиних підходів у правовій політиці, Україною було здійснено низку реформ у галузевому законодавстві та системі судоустрою.

Внаслідок реформування цивільного процесуального законодавства України, зокрема шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 р. № 2147-VIII, суттєво модернізована процесуальна форма розгляду і вирішення цивільних справ, зокрема диференційовано позовне провадження цивільного судочинства, розширено дискреційні повноваження суду, а також запроваджено нові інститути, які спрямовані на створення умов для забезпечення доступу до правосуддя. У світлі відповідних нововведень законодавець здійснив кардинальні підходи щодо систематизації принципів цивільного судочинства та легального закріплення низки основних засад (принципів) цивільного судочинства, які до цього часу не були закріплені на законодавчому рівні, а виводилися зі змісту норм права або були сформовані практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Так, в систему принципів цивільного судочинства ввійшли принципи пропорційності, розумності строків розгляду справи судом, неприпустимості зловживання процесуальними правами, відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалено судове рішення (пункти 6, 10 –12 ч. 3 ст. 2 ЦПК України).

Варто зазначити, що необхідність легального закріплення таких основних засад (принципів) цивільного судочинства як пропорційність і відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, обумовлювалося розширенням спрощених процедур у цивільному судочинстві, і пов'язаними з цим дискреційних повноважень суду щодо визначення порядку розгляду та вирішення цивільних справ, а також запровадженням забезпечувальних заходів, які застосовуються у сфері відшкодування судових витрат – забезпечення та попередня оплата судових витрат.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженню основних засад (принципів) права як на монографічному рівні, так і при розгляді окремих аспектів їх інтеграції у норми конституційного та

галузевого права, а також реалізації у правозастосовній діяльності, приділялася увага таких науковців як: А.В. Андрушко, С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, О В. Гетьманцев, О.С. Гусак, А.М. Колодій, В.В. Комаров, В.А. Кройтор, А.О. Маляренко, В.Ю. Мамницький, О.В. Немировська, С.П. Погребняк, С.О. Погрібний, Г.П. Тимченко, С.Я. Фурса, та ін.

Принципи пропорційності та відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, в межах дослідження інститутів судових витрат та спрощених процедур у цивільному судочинстві України, були предметом наукових пошуків таких учених як: І.А. Боровська, В.Е. Беленевич, О.А. Беленевич, І.О. Гелецька, А.В. Петровський, Н.Ю. Сакара та ін.

Наукові доробки указаних учених є підґрунтям для подальшого розроблення відповідної тематики. Разом з тим у доктрині цивільного процесуального права не існує одностайності щодо доцільності легального закріплення окремих принципів, які ввійшли в систему основних засад (принципів) цивільного судочинства як принципи-норми, з урахуванням їх сутності та юридичної природи. Динамічний розвиток галузевого законодавства, що обумовлюється, у тому числі, поступовою імплементацією європейських спільних мінімальних стандартів цивільного судочинства як одного із векторів реалізації державної політики у сфері інтеграції України до Європейського Союзу, створюють необхідність подальших досліджень тематики основних засад (принципів) цивільного судочинства, які відіграють надважливу роль у розвитку як галузевого законодавства так і системи права загалом.

Метою статті є дослідження юридичної природи принципів пропорційності та відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, у цивільному судочинстві України, їх взаємозв'язку у системі принципів цивільного судочинства, а також окремих аспектів інтеграції в інститут судових витрат.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж звернутися до наукових пошуків юридичної природи принципів пропорційності та відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, розглянемо загальні правові тенденції щодо формування системи основних засад (принципів) цивільного судочинства та її трансформацію у межах реформування цивільного процесуального законодавства України.

Оминаючи детальний аналіз еволюції правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин та підходи законодавця до легального закріплення принципів цивільного судочинства, варто зазначити, що на різних етапах історичного розвитку системи права уявлення про систематизацію принципів цивільного судочинства, а також розширення чи звуження комплексу принципів-норм залежали від загальних тенденцій державної політики та правотворчої діяльності, притаманних кожному із таких історичних періодів.

Як у цій площині зазначає В.А. Кройтор, що у теорії процесуального права щодо трансформації системи принципів простежуються такі дві тенденції як обмеження комплексу принципів уже наявними й визнаними, так і установлення абсолютно нових процесуальних принципів або надання вже відомим положенням статусу принципових. Варто погодитися із думкою вченого, що «перший підхід, притаманний правотворчій діяльності, не відповідає розвитку доктрини принципів цивільного судочинства, оскільки систему принципів цивільного судочинства неможливо розглядати як сталу, застиглу систему. Система принципів права є сама собою системою динамічною, зважаючи на розвиток суспільних відносин» [2, с. 290].

Безсумнівно, динамічний розвиток цивільного процесуального законодавства України потребує введення нових принципів-норм не тільки з метою формування основних правових ідей (засад), що інтегруватимуться у процесуальні норми і окремі інститути цивільного процесуального права, а й для забезпечення його цілісності, що впливатиме на ефективність правозастосування. Такі тенденції обумовлюються також процесами уніфікації національного цивільного процесуального законодавства з положеннями права Європейського Союзу та необхідності його адаптації до сучасних суспільних потреб, у тому числі, пов'язаних з введенням воєнного стану в Україні.

У цьому контексті принагідно зауважити, що історичний період розвитку національного цивільного процесуального законодавства до внесення змін Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 р. № 2147-VIII характеризувався відсутністю системного підходу до формування основних засад (принципів) цивільного судочинства. Із прийняттям указаного Закону було втілено нові законодавчі підходи до систематизації принципів цивільного судочинства (ч. 3 ст. 2 ЦПК України) та легально закріплено принципи, на значенні яких як додаткових елементів доступу до правосуддя неодноразово наголошувалося у практиці Європейського суду з прав людини [3, с. 49]. Такі зміни були обумовлені інтеграційними процесами України у європейський простір та створення умов для співробітництва у різних сферах міжнародних правовідносин [4, с. 71].

Щодо доцільності віднесення принципів пропорційності, розумності строків розгляду справи судом, неприпустимості зловживання процесуальними правами, відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалено судове рішення (пункти 6, 10–12 ч. 3 ст. 2 ЦПК України) до принципів-норм у системі основних засад (принципів) цивільного судочинства науковцями висловлюються неоднозначні позиції. Обґрунтовуючи свої твердження, вчені здебільшого виходять з юридичної природи вищенаведених принципів як вимог або елементів інших принципів цивільного судочинства та, у зв'язку з цим, відсутністю об'єктивної необхідності вважати їх основними засадами (принципами) взагалі.

Так, відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалено судове рішення розглядається у доктрині цивільного процесуального права як певний стандарт доступності правосуддя, «неможливість реалізації якого історично і концептуально пов'язувалася з перешкодами фінансового характеру» [5, с. 47], який «передбачає регрес (у правовому сенсі) судових витрат сторони, що виграла справу» [6, с. 94] та визначається однією із умов доступу до правосуддя – «матеріальними чинниками, які мають дві основні складові: витрати при зверненні до суду та витрати на отримання правової допомоги» [7, с. 118]. В обґрунтування відповідної позиції Н.Ю. Сакара зазначає, що реалізація доступності правосуддя забезпечується організаційними, правовими та економічними умовами. У цій площині до економічних обмежень доступності правосуддя вчена відносить, зокрема «надмірно великий розмір судових витрат, неможливість отримання правової допомоги внаслідок її дорожнечі або відсутності процесуальних механізмів її надання». На її думку «елементом доступності як стандарту безперешкодного звернення будь-якої зацікавленої особи до суду повинен бути процесуальний інститут судових витрат, який передбачає можливість та умови звільнення особи від їх сплати, надання відстрочки або розстрочки в їх сплаті» [5, с. 87, 88].

Аналізуючи юридичну природу нововведених у законодавство принципів-норм, В.А. Кройтор доходить висновку, що немає вагомих підстав для виділення категорії «відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення» як принципу цивільного судочинства. Тому, на його думку, є «усі підстави говорити про зазначену категорію як складову доступності судового захисту» [2, с. 302, 303].

Натомість інші науковці вважають, що закріплення відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, як однієї із основних засад в системі принципів цивільного судочинства є достатньо логічним у світлі новітніх тенденцій розвитку цивільного процесуального законодавства.

Так, на думку В.І. Медвєдєва «закріплення правила про відшкодування судових витрат саме як принципу, а не лише як однієї чи кількох норм, має низку суттєвих переваг, пов'язаних із забезпеченням вищого ступеня правової передбачуваності та підвищеної нормативної стабільності, обмеженням можливостей для необґрунтованих відступів, більшою фактологічною адаптивністю, опцією застосування за аналогією у випадках прогалин у нормативному регулюванні. Важливим наслідком такого підходу вбачається реальне втілення у цивільному судочинстві ідеї процесуальної рівності сторін з тим, щоб особа, яка реалізує своє право на судовий захист, не несла невиправданого фінансового тягаря» [8, с. 375].

Варто погодитися, що легальне закріплення принципу відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, обумовлюється як загальноєвропейськими тенденціями розвитку цивільного процесуального права, так і доктринальними положеннями, що відмежовують юридичну природу основних засад (принципів) права від суміжних чи схожих за сутністю категорій.

При визначенні юридичної природи основних засад (принципів) у теорії права прийнято виходити із їх функціонального призначення як «критерію оцінки права і методологічної основи його подальшого вдосконалення» [9, с.4].

У доктрині цивільного процесуального права виділяють два вектори функціонального призначення, а саме: як основа галузі цивільного процесуального права принципи вказують орієнтири з удосконалення цієї галузі національного права; впливають на правозастосовну діяльність як при тлумаченні норм цивільного процесуального права, так й при подоланні прогалин права (застосування аналогії) [10, с. 10].

У контексті дослідження функціонального призначення принципу відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, В. І. Медвєдєв виокремлює компенсаційну функцію цієї засади, що забезпечує відновлення майнового становища сторони, на користь якої ухвалено судове рішення (процесуальне втілення доктрини *restitution in integrum*); детерентну (превентивну) функцію, що сприяє запобіганню завідомо безпідставним або надмірно ризикованим позовам, а також стримує учасників справи від зловживання процесуальними правами або зайняття недобросовісної позиції у справі; регулятивну функцію, що формує у сторін усвідомлення

фінансових наслідків тих чи інших рішень, дій або бездіяльності у судовому процесі, тим самим впливаючи на їхню процесуальну поведінку; правозахисну функцію як гарантію ефективного доступу до правосуддя, що унеможливлює невиправдане (надмірне) покладення витрат на сторону, що програла справу, та безпідставне отримання переваг стороною-переможцем [8, с. 374].

Обґрунтовуючи доцільність легального закріплення принципу відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, варто погодитися із науковою позицією Н.Ю. Сакари, яка визначає поняття принципів цивільного судочинства через призму ознак, що дозволяють відмежувати їх від інших суміжних правових категорій, а саме як «нормативно закріплених вимог, що відбивають цінності цивільного процесуального права, відтворюють стандарти справедливого судочинства та визначають порядок його здійснення, які пред'являються до суду та інших учасників судового процесу, що носять загальний, стабільний та імперативний характер, виконуючи регулятивну й інтерпретаційну функції щодо звичайних норм цивільного процесуального права» [11, с. 87].

У розрізі відповідності вищенаведеним вимогам, можна стверджувати, що принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення характеризується низкою функцій та ознак, які притаманні основним засадам (принципам) цивільного судочинства, інтегрується у норми права як окремого інституту (інституту судових витрат), так і у взаємозв'язку з іншими принципами цивільного судочинства слугує визначенню процесуальної форми розгляду і вирішення цивільних справ, а також виконує регулятивну і інтерпретаційну функцію щодо норм цивільного процесуального права.

Водночас принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, у контексті регулятивної функції неможливо розглядати окремо від інших принципів цивільного судочинства, зокрема принципу пропорційності.

Сутність принципу пропорційності та його взаємозв'язок з принципом відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, змістовно виводиться із диспозиції ст. 11 ЦПК України. Так із аналізу указаної статті можна дійти висновку, що принцип пропорційності знаходить своє головне втілення у визначенні судом порядку здійснення провадження у справі. Одним із критеріїв, який впливає на визначення судом порядку здійснення провадження у справі, а також вирішення інших процесуальних питань у межах провадження у справі, є розмір судових витрат.

Принагідно зауважити, що новітнє розуміння сутності та змісту принципу пропорційності, а також головний вплив на його втілення в національні правові системи країн континентального права, в тому числі й у вітчизняне процесуальне законодавство, було інтерпретовано практикою ЄСПЛ [12, с. 65]. У низці теоретико-правових досліджень принцип пропорційності розглядається у правовому зв'язку з верховенством права в контексті визначення меж дискреційних повноважень суду. Так, на думку С. П. Головатого, верховенство права не вимагає скасування широких дискреційних повноважень, а зумовлює вимогу існування правових засобів ефективного контролю за їх здійсненням – дотримання правил і принципів, що обмежують дискреційні повноваження [13, с. 677].

Водночас науковці приділяють вагому увагу дослідженню реалізації принципу пропорційності у правозастосовній діяльності суду. Як слушно зазначає В.В. Комаров, що ЦПК України передбачає певні умови застосування пропорційності при розгляді цивільних справ, коли це пов'язано не тільки з дотриманням певного балансу приватних і публічних інтересів, але й в аспекті належного здійснення судочинства з точки зору його завдань і мети, тобто визначає межі дискреційних повноважень суду при виборі процедури розгляду справи та судовому керівництві розглядом справи, забезпечуючи ефективність цивільного судочинства з точки зору дотримання балансу між публічними інтересами в доступному і ефективному правосудді для кожного та приватними інтересами особи, яка звернулася до суду за захистом [14, с. 590].

У площині реалізації принципу пропорційності можна виокремити процесуальні дії суду, необхідність вчинення яких зумовлюється завданням цивільного судочинства (ч. 1 ст. 2 ЦПК України) та які водночас можуть обмежувати права учасників справи, зокрема вирішення судом питання про: розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження (ч. 3 ст. 274 ЦПК України), забезпечення позову (ч. 3 ст. 150 ЦПК України), зустрічне забезпечення (ч. 5 ст. 154 ЦПК України), відкриття касаційного провадження або відмову в його відкритті в разі касаційного оскарження судових рішень у малозначних справах та справах із ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, у випадках, установлених п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України. Що стосується інституту судових витрат права учасників справи можуть обмежуватися опосередковано – у разі попереднього визначення суми судових витрат (ч. 2 ст. 134 ЦПК України), попередньої оплати судових витрат (ч. 3 ст. 135 ЦПК України) [15, с. 47] із урахуванням наслідків не виконання указаних вимог.

При цьому ученими висловлюються неоднозначні підходи щодо особливостей реалізації основних засад (принципів) цивільного судочинства у правозастосовній діяльності суду залежно від форми їх закріплення у законодавстві (ступеня нормативності), а саме як принципів-норм чи принципів, які виводяться зі змісту положень норм права (змістовного закріплення).

У відповідному контексті варто підтримати наукову думку, що принципи права та норми цивільного процесуального права взаємопов'язані та взаємообумовлені. Принципи як правові ідеї, що виражають уявлення про регулювання діяльності суду з відправлення правосуддя у цивільних справах визначають зміст норм права при їх розробці, що відрізняє їх від норм, у яких вони виражені, тобто норми цивільного процесуального права є формою вираження його принципів [2, с. 196]. Водночас варто погодитися, що ступінь нормативності основних засад (принципів) цивільного судочинства, а саме закріплення їх у законодавстві як принципів-норм, в певній мірі буде впливати на ефективність їх застосування з огляду на визначеність змісту таких основних засад. А отже, беззаперечно, що нормативне закріплення принципів пропорційності та відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, є своєчасним законодавчим підходом як у площині ефективності правозастосування, так і правотворчої діяльності у межах підвищення гарантій справедливого правосуддя.

У свою чергу, взаємозв'язок принципів пропорційності і відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, виводитися із системного аналізу положень ч. 4, 6 ст. 137, ч. 7–9 ст. 139, ч. 5 ст. 141 ЦПК України. Так при визначенні розміру виплат на оплату послуг адвоката (ч. 4 ст. 137 ЦПК України), на оплату робіт залученого стороною експерта, спеціаліста, перекладача (ч. 7 ст. 139 ЦПК України) урахуванню підлягає «співмірність» таких витрат за критеріями, зокрема складності справи, часом, витраченим відповідними учасниками судового процесу та обсягом наданих ними послуг (робіт), а також ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи – для визначення витрат на оплату адвоката. У разі не дотримання таких вимог та не урахування стороною (учасником справи) критеріїв для визначення «співмірності» суд може, за клопотанням іншої сторони, зменшити розмір таких витрат, які підлягають розподілу між сторонами [16].

Аналогічні підходи щодо взаємозалежності і взаємозв'язку досліджуваних принципів у площині їх реалізації у ході вирішення питання про розподіл судових витрат наведені у рішеннях ЄСПЛ із урахуванням ст. 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – ЄКПЛ). Зокрема у пункті 268 рішення ЄСПЛ у справі «*East/West Alliance Limited» проти України*», заява № 19336/04 зазначається, що «згідно з практикою Суду, заявник має право на компенсацію судових та інших витрат, лише якщо буде доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їхній розмір – обґрунтованим (див., наприклад, рішення у справі «*Ботацці проти Італії*» (*Bottazzi v. Italy*), заява № 34884/97, п. 30, ECHR 1999-V)» [17]. У пункті 27 мотивувальної частини рішення від 29 листопада 2005 року у справі «*Вишневська проти України*», заява № 16881/03 ЄСПЛ зазначає, що «заявниця не може отримати відшкодування своїх витрат, окрім як у випадку, якщо вони справді були, в них існувала потреба та якщо вони є реальними з точки зору їх розміру [18].

Водночас разом із загальними правилами розподілу судових витрат, визначеними частинами 1, 2 ст. 141 ЦПК України, що здійснюється за принципом «платить той, хто програв» (повного відшкодування судових витрат), при здійсненні правосуддя суд має враховувати і інші обставини, які впливатимуть чи вплинули на розгляд справи, ухвалення рішення суду, а також його виконання. Системний аналіз ст. 11, ч. 3 ст. 141 ЦПК України дає підстави констатувати взаємозв'язок досліджуваних принципів, що виявляється у втіленні принципу пропорційності у низку положень ЦПК України щодо відшкодування судових витрат, які суд враховує при вирішенні питання про їх розподіл, відходячи від загальних правил. Зокрема при вирішенні питання про розподіл судових витрат суд враховує «чи є розмір таких витрат обґрунтованим та пропорційним до предмета спору з урахуванням ціни позову, значення справи для сторін, в тому числі чи міг результат її вирішення вплинути на репутацію сторони або чи викликала справа публічний інтерес» (п. 2 ч. 3 ст. 141 ЦПК України).

Принагідно зауважити, що нормативне закріплення таких правил корелюється з рекомендаціями наданими у документах «м'якого права», зокрема Рекомендації № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя, ухвалених Комітетом Міністрів Ради Європи на 367 засіданні заступників міністрів 28 лютого 1984 року, у преамбулі яких зазначається, що «цивільний процес слід спростити і зробити гнучкішим і оперативнішим з одночасним збереженням гарантій, наданих учасникам процесу традиційними процесуальними нормами, і високого рівня правосуддя, який вимагається в демократичному суспільстві» [19].

Висновки. У підсумку варто зазначити, що принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, характеризується низкою функцій та ознак, які притаманні основним засадам (принципам) цивільного судочинства, інтегрується у норми права як окремого інституту (інституту судових витрат), так і у взаємозв'язку з іншими принципами цивільного судочинства слугує визначенню процесуальної форми розгляду і вирішення цивільних справ, а також виконує регулятивну і інтерпретаційну функцію щодо норм цивільного процесуального права. Принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення у контексті регулятивної функції неможливо розглядати окремо від інших принципів цивільного судочинства, зокрема принципу пропорційності. Нормативне закріплення принципів пропорційності та відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, є своєчасним законодавчим підходом як у площині ефективності правозастосування, так і правотворчої діяльності у межах підвищення гарантій справедливого правосуддя. У площині правотворчої діяльність нормативне закріплення принципів відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, та пропорційності слугуватиме оптимізації цивільного судочинства, з одночасним забезпеченням дискреційних повноважень суду та гарантій учасників судового процесу, передбачених загальними правилами провадження у цивільних справах, підвищення ефективності правосуддя та досягненню завдання цивільного судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-п#Text_(дата звернення: 06.01.2026).
2. Кройтор В.А. Принципи цивільного судочинства та їх система проблеми сучасної теорії і практики: монографія. Харків: Право, 2020. 672 с.
3. Боровська І.А. Відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення в системі принципів цивільного судочинства. *Науковий вісник публічного та приватного права. Збірник наукових праць*. 2020. Вип. 2. С. 44–49. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2020/2/10.pdf (дата звернення: 06.01.2026).
4. Боровська І.А. Ґенеза принципів цивільного судочинства в контексті сучасних тенденцій розвитку цивільного процесуального законодавства України. *Журнал східноєвропейського права.* 2024. № 128. С. 67–75. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/borovska_128.pdf (дата звернення: 06.01.2026).
5. Сакара Н.Ю. Проблеми доступності правосуддя в цивільних справах. Монографія. Харків: Право, 2010. 256 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFII_2010/Sakara_2010.pdf (дата звернення: 06.01.2026).
6. Свірін О.Ф. Застосування в господарському та цивільному судочинстві принципу судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 3. С. 93–97. URL: http://lsej.org.ua/3_2018/28.pdf (дата звернення: 06.01.2026).
7. Ханик-Посполітак Р.Ю. Доступність правосуддя в цивільному процесі в контексті Закону України «Про судовий збір». *Наукові записка НаУКМА*. 2012. Т. 129. Юридичні науки. С. 117–119. https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b12bbb8-3117-49ce-aa9a-6b66aa572262/content (дата звернення: 06.01.2026).
8. Медвєдєв В.І. Принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, у цивільному судочинстві України та країн ЄС. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. 2025. Вип. 91. Ч. 1. С. 372–381. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/56.pdf (дата звернення: 06.01.2026).
9. Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : автореф. дис. … д. ю. н.: 12.00.01. Київ, 1999. 36 с.
10. Штефан О. Поняття і значення принципів цивільного процесуального права в умовах воєнного стану. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2022. № 3. С. 5–14. DOI: https://doi.org/10.33731/32022.262616 (дата звернення: 06.01.2026).
11. Сакара Н.Ю. Основні засади цивільного судочинства та розумність строків розгляду справи судом. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 142. С. 77–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2018_142_8 (дата звернення: 06.01.2026).
12. Боровська І.А. Принцип пропорційності у цивільному судочинстві. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав* : матеріали наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті проф. Ч.Н. Азімова (Харків, 16 груд. 2020 р.). Харків, 2020. С. 64–67. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/

nauka/download/zbirniki_konf/Azimov_2020.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 06.01.2026).
13. Головатий С.П. Верховенство права: монографія: у 3 кн. Київ: Фенікс, 2006. Кн. 2: Верховенство права. 1747 с.
14. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків Право, 2016. Т. 10. Цивільний процес / редкол.: В.В. Комаров (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2025. 872 с.
15. Боровська І.А., Петровський А.В. Сутність та окремі аспекти правової реалізації принципу пропорційності у цивільному судочинстві. *Правова позиція*. 2021. № 2 (31). С. 44–49. URL: http://legalposition.umsf.in.ua/archive/2021/2/9.pdf_(дата звернення: 06.01.2026).
16. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 06.01.2026).
17. Рішення Європейського суду з прав людини від 23 січня 2014 року (остаточне 02/06/2014) у справі «East/West Alliance Limited» проти України», заява № 19336/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_994#Text (дата звернення: 06.01.2026).
18. Рішення Європейського суду з прав людини від 29 листопада 2005 року у справі «Вишневська проти України», заява № 16881/03. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_086?find=1&text=витрат#w1_1_(дата звернення: 06.01.2026).
19. Рекомендації № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя, ухвалених Комітетом Міністрів Ради Європи на 367 засіданні заступників міністрів від 28 лютого 1984 р. URL: https://vkksu.gov.ua/page/rekomendaciyi-ta-rezolyuciyi-komitetu-ministriv-rady-yevropy (дата звернення: 06.01.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 07.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026

© Голубенко Т.В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0